

Att sörja i svart vid kungliga dödsfall

Av Nils-Arvid Bringéus

Under rubriken "Død og mote" har Torill Wyller nyligen skildrat ceremonielet i samband med kung Olav V:s begravning i Oslo 1991 som en på en gång arkaisk och exotisk upplevelse för åskådarna utmed processionsvägen: "Og for mange det mest sjokkerte av allt: Dronningen og prinsessen i sorte uhyrer, disse våre elskede kvinner var inhyllet i de hesligste middelalderske nonnedrakter; eller var det islamske kvinner som hadde forvillet seg inn i følget?" (Wyller 1992:59).

Som en kontrastbild framstår massmediernas dokumentation av kung Baudouins begravning i Bryssel ett år senare, varvid drottning Fabiola var klädd i vitt och de kvinnliga begravningsgästerna i diskret tonade kreationer.

Död och mode är uppenbarligen inte oförenliga begrepp. Men man observerar sambandet först i tider då modet kontrasterar mot det gängse bruket. Det norska kungahuset chockerade omvärlden genom en sorgdräkt som numera är avlagd bland folket, medan den belgiska drottningen bröt mot hovsorgsprotokol-

let genom att anpassa sig till våra dagars modetrend: att inte sörja i svart.¹

Eftersom en statschefs frånfälle berör hela landets invånare förtydligar de kungliga sorgeceremonierna olika tiders sorgemoden. Jag skall här fokusera just på seden att sörja i svart vid kungliga begravningar för att belysa modeväxlingarna vid svensk landssorg under 300 år. Landssorgen kunde under det karolinska enväldet bli ett politiskt medel att skapa uniformitet i landet samtidigt som kyrkan tog den i bruk för folkets religiösa fostran. Men vi skall även se hur ekonomiska och moraliska faktorer kunnat bidra till avvikelser från gängse praxis och hur modena får ökad genomslagskraft genom att bli sociala distinktionsmärken. Centraldirigeringen ersattes efter hand av en frivillig praxis, varigenom den beordrade sorgen förvandlades till

¹ Vita sorgdräkter har mera tillfälligt även brukats i de högsta samhällsskikten, varför drottning Fabiolas vita sorgdräkt kan ha haft äldre förebilder (jfr Taylor 1983:248 ff.). Men det intressanta i detta sammanhang är just den uppmärksamhet massmedierna fäste vid densamma såsom en avvikelse mot gängse sorgbruk.

allmän konvenans.² "I synnerhet hovets damer var ledande i konventionell sorg. Ett kungligt dödsfall försatte en mängd individer utanför den närmaste familjekretsen i rituell och social sorg", skriver Angela Rundquist (1986:163). Den starkt reglementerade hovsorgen rymde inte bara en mängd interna distinktioner utan markerade framförallt en distinktion gentemot rikets övriga invånare, som knappast kunde genombrytas (jfr Rundquist 1989). Likväl blev hovsorgen i mångt och mycket mönsterbildande för det mera förenklade landsorgsцерemonielet.

Den tes som jag vill driva i denna studie har nyligen formulerats av Tony Lewenhaupt i hennes bok "Modets mening": "Hela tiden bekräftar ett föränderligt mode våra nya idéer och villkor, ty ett mode är eller kan aldrig bli annorlunda än sin tid. Just då, just där, just nu!

Modet fångar tidsandan, gör den synlig och åtkomlig. Därför kan heller aldrig ett mode, en stil, lika lite som vattnet under en bro eller en förgången timma återkomma!" (Lewenhaupt 1992:29).

*

² Befallning om åtgärderna i samband med landssorg har i allmänhet utfärdats genom skrivelser eller cirkulär, undertecknade av den nyutträdde eller tillförordnade regenten personligen. Dessa skrivelser har dels ställts till biskoparna (superintendenterna, domkapitlen), dels till landshövdingarna (generalguvernörerna), men förfaringssättet har varierat något. Undersökningen är baserad på originalbrev till biskopar och landshövdingar i Lunds domkapitels arkiv, Skånska Generalguvernementsarkivet, Malmöhus läns länsstyrelses arkiv i Landsarkivet i Lund. Där handlingar saknats framförallt för äldre tid har supplerings skett i andra arkiv. Det har här ansetts överflödigt att i detalj redovisa det otryckta källmaterialet. Den intresserade hänvisas till manuskriptet "Svensk landssorg" i Folkliksarkivet, Lund. Normalisering av stavningen samt bruket av stora bokstäver har företagits för att underlätta läsningen.

1. Drottning Sonja och prinsessan Märtha Louise i sorgdräkter vid Kung Olavs begravning 1991. Foto: Tom A. Kolstad, Scan-Foto.

Att markera sorgen vid dödsfall genom avvikande klädedräkt har urgamla traditioner. Redan i skolan lärde vi att israeliterna vid dödsfall sörjde i säck och aska. "Och David sade till Joab och allt folket som var med honom: 'Riven sönder edra kläder och höljen eder i sorgdräkt och hållen dödsklagan över Abner'."

Att sörja i svart är däremot ingen global konvention. Samerna i vårt eget land använder sin gängse färgstarka högtidsdräkt vid begravningar. Aldre källor visar att så varit fallet också i andra delar av vårt land (Hagberg 1937:264 ff.). I Lek-

sand bär kullorna alltjämt gula förkläden vid sorg och begravning. Den gula färgen som framställdes av björklöv är den enklaste och billigaste.

Vidgar vi utblickarna visar sig bruket att sörja i svart vara främmande i stora delar av världen. Vitt är sorgfärgen i Indien, Kina och Japan. Svart har däremot medeltida traditioner i det kristna Västerlandet, men en förändring är på gång: "In Europe and the United States of America we will in future start to see the wearing of white for mourning as an increasingly popular choice", skriver Lou Taylor i sitt arbete "Mourning Dress. A Costume as Social History" (1983:248, 262).

Att en högtidsdräkt kan skifta färg beroende på modetrender är i och för sig inget ovanligt. Både konfirmationsklänningen och brudräkten har bytt färg från svart till vitt under det senaste århundradet i vårt land (Svensson 1942: 11 ff.). Men när man byter den mörka sorgdräkten mot ljusa kläder vid en nutida begravning innebär detta inte att man skaffar sig en ny sorgdräkt. Tvärtom tycks poängen vara att man inte alls markerar sorgen genom dräkten utan klär sig som vanligt. Om döden i äldre tid överkommunicerades kan man säga att den i våra dagar snarast underkommuniceras. När svart på sistone åter slår igenom som modefärg ger den inte längre några sorgekonnotationer.

Kunglig sorgståt

Redan kung Gorm den gamle lär ha iförts svarta sorgkläder vid sonen Knuts död omkring 936 (Troels-Lund 1969: 364). I Sverige finns det inslag av svarta sorgemarkeringar vid Gustav Vasas frånfälle 1560. Kungen exponerades på lit de

parade i öppen kista, klädd i en lång svart sammetsrock. Hans söner sökte vid jordafärden på olika sätt förhårliga renässansfursteidealet, som kungen själv "torde ha stått både främmande och kritisk inför". Klockringningen åtta dagar före och åtta dagar efter begravningen, var dock måttlig i jämförelse med den senare utvecklingen och hade kanske även en annan symbolisk innebörd (Johannesson 1980:239, 256; Bringéus 1958:231 f.). I liktåget till Uppsala ingick enligt en samtida skildring bl.a. 200 rytare, klädda i svart. Riddarna med rikets regalier och kungens rustning var skrudade i svart kläde och deras hästar likaså, ända ned till marken (Wideen 1977: 152).

En upptrappning av begravningsceremonierna sker under Gustav Vasas söner. Bruket med prestaver infördes t.ex. vid Johan III:s bisättning 1592 efter kontinentalt mönster (Bringéus 1959:33 f.). En tecknad beskrivning av begravningståget visar ett klart samband med ett kopparstick som skildrar den danske kungen Fredrik II:s begravning 1588, vilken i sin tur var påverkad av Karl V:s (Meyerson 1937:101). Johan III:s begravningståg står i sin tur modell för Karl IX:s 1612 från Nyköping, där konungen avled, till Strängnäs. Täten utgjordes av hingstridare samt djäknar, studenter, präster och biskopar till fots. Därefter följde trumpeter och pukor överdragna med svart flor. Om hästarna heter det att "alle äro klädde uti svart flor, så att det hänger ned på jorden". Också kungens livhäst var klädd i svart sammetschabrak (Hovstadius 1980:188).

Sorgen får under 1600-talet svarta klädnader samtidigt som svart blir modefärg efter spansk förebild i hela Europa.

”Tänk på 1600-talets Holland och dess stora inflytelserika, affärsmissiga och pliktrogna borgarklass, alltid klädd i svart med vita kragar och manschetter; en demonstration ... som ännu återspeglas i t.ex. det protestantiska prästerskapets svart-vita gudfruktighet eller i börsmäklarens mörka kostym och vita skjorta” (Lewenhaupt 1992:9).

Från att endast ha omfattat klockringning utvidgades landssorgsceremonielet vid Gustav II Adolfs frånfälle 1632 till att även omfatta firande av klagodag och sorggudstjänst på begravningsdagen men förbud mot musik i kyrkorna. Vid seklets mitt accentueras särskilt begravningståget med svartdraperade hästar, begravningsvapen och fanor. Även om det här endast var fråga om lokala arrangemang spriddes kännedomen om sorgståten genom kopparstick. Berömda exempel är Carl Carlsson Gyllenhielms begravningståg i Strängnäs 1651 liksom pfalzgreven Johan Casimirs jordafärd i Strängnäs följande år. Även Karl X Gustavs jordafärd 1660 var magnifik. Ett nytt inslag var de sextio svarta begravningsfanorna, till vilka åtgick 302 alnar damast. Denna begravningsprocession var dock den sista i sin art (Wallin 1960).

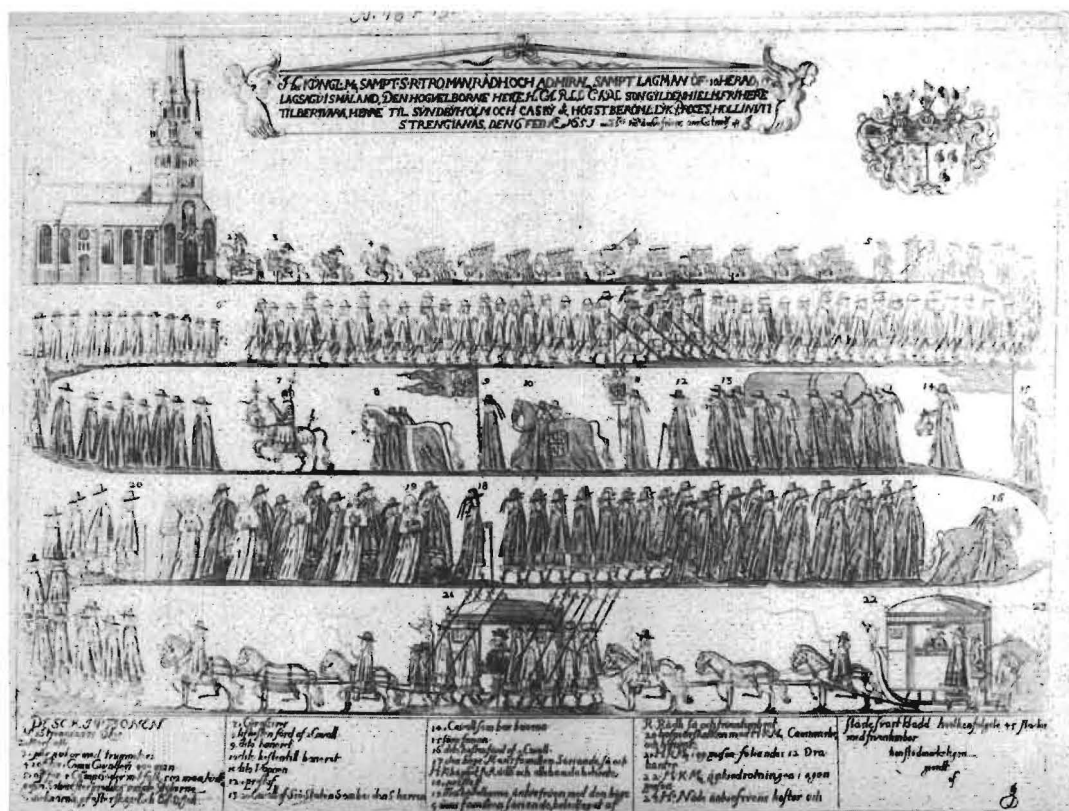
Sitt verkliga genombrott på riksnivå fick bruket att sörja i svart först vid 1600-talets slut. Sigurd Wallin har visat hur tidens pompa funebris – med internationella förebilder – kom till uttryck vid kungliga begravningar i huvudstaden (Wallin 1930; 1948). Karl XI blev med Nicodemus Tessins hjälp den store landssorgsregissören vid drottning Ulrika Eleonoras bortgång 1693. Det ceremoniel som därvid utvecklades skulle bli mönsterbildande för lång tid framåt (Bringéus 1958:231).

Svart sorgdräkt

Dagen efter Ulrika Eleonoras död, som inträffade den 26 juli 1693, befallde Karl XI landshövdingarna i riket ”att I icke allenast själv anlägger en djup sorgdräkt i boj eller dylikt, utan ock ansäger regements- och överofficerarna till häst och fot så väl som andra våra undersåtar av adeln och dess vederlikar tillika med dem av prästerliga och borgerliga stånden, att de med deras anhöriga kläda sig ävenledes i boj med överdragna hattar och värjor eller eljest efter deras stånd och villkor samt råd och ämne. Skolande jämväl alla standar och fanor under spetsen eller kronan föra svart flor samt stommen av trummorna beklädas med svart”. Det föreslagna tyget, boj, är ett tvåskaftat ganska löst och rätt tjockt ylletyg.

Hur sorgdräkten vid Ulrika Eleonoras begravning tedde sig framgår av samtida kopparstick och räntekammarböckerna ger ytterligare information. 505 man ur livregementet till häst bar 1 1/2 alns flor på hatten och svart stoffering på kyllren, schabrak av svart kläde med foder och fransar, trumpetarna hade svarta klädesrockar, pukslagarna lanor av fint svart kläde o.s.v. (Kjellberg 1943:107).

Vid de ovannämnda begravningsprocessionerna i Strängnäs 1651 och 1652 var männen klädda i fotsida sorgkappor med sorgflor om hattarna (Bringéus 1987:225; 1948:133). Vid änkedrottning Maria Eleonoras begravning 1655 åtgick mängder av sorgkläder åt pager, lakejer, drabanter m.fl. (Kjellberg 1943:107). Det nya vid Ulrika Eleonoras frånfälle var att undersåtarna i hela riket beordrades att bära sorgdräkt. När Karl XI själv dog 1697 upprepades det här citerade påbudet nästan ordagrant liksom vid Hedvig Eleonoras död 1715.

2. Carl Carlsson Gyllenhielms bisättningsprocession i Strängnäs 1651. Gravyr av J. Sasse, Kungliga biblioteket.

Att bondeståndet undantogs torde ha berott på att klädanskaffningen inte var genomförbar av kostnadsskäl. De bönder som utsågs att representera landets olika härader vid de kungliga begravingarna måste däremot skaffa sorgkläder. Att även detta var betungande framgår av att bondeståndet begärde ett särskilt anslag härför vid Ulrika Eleonora d.y:s begraving 1741 (Bexell 1835: 407). Efter Karl XII:s frånfälle 1718 fick sorgklädseln bli "som det vid denna tidens lägenhet kan låta sig göra". Uppenbarligen var det alltför kostsamt för

många att skaffa nya kläder. Tidens beslutsfattare ansåg det även överflödigt. I en förordning den 3 juni 1720 heter det att "Vid sorger förbjudes at bära och bruka bojer, frisader och friserade rätiner, jemte överdragne hattar och värjor, sammaledes gravorer och siden creponer till skärp och huvor" vid 200 daler smt:s vite (Modée I:182). I en förklaring två år senare inskräptes det att bestämmelserna gällde även om kläderna tillverkats långt före förordningen och kanske rentav var utslitna (Modée I:333).

Förordningen 1720 innebar även ett

3. Marskalk med sorgkappa, hatt med sorgmarkering och prestavkäpp med sorgflor vid Karl X Gustavs begravning 1660. Efter S. Pufendorf.

förbud mot att klä över hattarna och att behänga värjorna med flor som beordrats två år tidigare. Men det medförde knappast att bruket upphörde. Jag erinrar mig att min far ännu fram till andra världskriget brukade dra ett svart ylletyg över sin silkesglänsande höghatt då han gick på begravning.

Nya överflödsförordningar följde. År 1739 gjordes en distinktion mellan husbönder och tjänstefolk. Man förbjöds att vid sorg "kläda sine betjänte eller tjänstefolk i svart, eller giva dem svart foder och

stoffering" (Modée II:1492). Två år senare förbjöds männen "svart flors, rudkardevans-skors och svarta värjors bärande". Kvinnorna å sin sida skulle börja och sluta sorgen med samma dräkt och alltså inte göra någon skillnad på hel och halv sorg. Huvudbonaden skulle vara utan flor "med slät nättel- eller kammarduk, samt sina hemgjorde lärfter, efter eget behag, och den övriga sorgedräkten med flanel, eller andre svarte tyger av ylle eller siden" (Modée III:1176 f.). Dessa bestämmelser som gällde sorg efter både närmare och fjärrare släkt torde även ha tillämpats vid landssorg. Utom beträffande överdragna hattar och värjor med sorgflor upprepas de tidigare bestämmelserna även vid kungssorgen 1741, 1751 och 1771.

Vid Gustav III:s död har inga bestämmelser rörande sorgdräkten påträffats mer än för hovet (Inrikes Tidningar 2/4 1792). Möjligen kan detta hänga samman med att man ville låta rikets undersåtar sörja i den av kungen själv påbjudna nationella dräkten (Bergman 1938:82 f.).

Efter Karl XIII:s död 1818 heter det att Kungl. Maj:t förväntar, att hans undersåtar "även i det yttre ådagalägga deras hjärtliga och djupa sorg", varför landshövdingarna anmodades att förstärka ridderskapet och adeln, präst- och borgarståndet samt ståndspersoner att anlägga sorgdräkt. När Karl XIV Johan dog beordrades samma kategorier att anlägga sorgdräkt "i överensstämmelse med vad förut stadgat är under sex månader, nämligen djup under de första tre månaderna och mindre under de tre därpå följande". År 1859 föreskrives samma sorgbruk som 1844, men utan begränsning till de högre stånden.

Landshövdingarna anbefalldes "att uppmana länets invånare att anlägga vanlig sorgdräkt". Därmed påbjöds för första gången sorgdräkt för alla rikets invånare. Men det är även den sista föreskrift som utgick härom vid landssorg. När drottning Desideria avled följande år, skrev Kungl. Maj:t till landshövdingarna: "Vi äre förvissade, att I ock alle våre trogne undersåtare varmt och innerligt deltagen" i sorgen.

Vid Oskar II:s bortgång heter det i Nya Dagligt Allehanda (9/12 1907), att "något påbud om allmän landssorg kommer icke att utfärdas" på grund av kungens eget uttalade önskemål. Vid drottning Sofias dödsfall meddelade Dagens Nyheter (31/12 1913): "Liksom vid konung Oscars frånfälle blir efter drottning Sofia ingen landssorg påbjuden. Däremot har för officerare och civilmilitära tjänstemän av officers grad anläggandet av sorgbeteckning blivit anbefallt. I övrigt är sorgetecknens bärande fullt frivilligt."

Att föreskrifterna upphörde betydde alltså inte att praxis ändrades. Nya Dagligt Allehanda omtalar t.ex. 1871 "den frivilligt, men allmänt anlagda sorgdräkten". Dagens Nyheters Malmökorrespondent skriver (19/9 1872): "Svartklädda damer börja visa sig på gatorna och en och annan herre begagnar sorgtecken." Talrika annonser förekommer i samma tidning om "sorgartiklar". Nya Dagligt Allehanda skriver den 9/12 1907: "Att officiell kungssorg ej påbjudits torde icke inverka på omsättningen av sorgartiklar, då de flesta personer nog i alla fall följa gammal sed." Detta gäller dock närmast Stockholmsförhållandena.

Vid Gustav V:s frånfälle hösten 1950 studerade jag vid universitetet i Oslo och fann det som svensk medborgare kor-

rekt att markera landssorgen med vit skjorta och svart slips. Efter Gustav VI Adolfs bortgång 1973 kändes det däremot inte längre naturligt ens för en professor med kunglig fullmakt att markera sorgen.

Påbuden om sorgdräkt i samband med landssorg medförde goda konjunkturer för manufakturhandlarna.³ Uppenbarligen tog de tillfället i akt att höja priserna, ty vid tre tillfällen utfärdades förbud mot uppskörtning av priserna på svarta tyger. Det första förbudet utfärdades på slottskansliet den 13 februari 1771, emedan genom oskäligen prishöjning "alla i gemen, och i synnerhet de oförmögnare, som sorgdräkter böra anlägga, skulle alltför mycket varda betungade, om icke aldeles avhållne att visa den underdåniga vördnad", som de var skyldiga den avlidne kungen (Modée IX:512 f.). De båda följande förbuden utfärdades vid Lovisa Ulrikas död 1782 och Gustav III:s 1792 (Modée XII:410, XV:233 f.).

Sorgdräkten bars så länge landssorgen varade. I början utfärdades särskild befallning om när den skulle upphöra, men från och med 1844 angavs sorgtidens längd redan i påbudet om anläggande av sorgdräkt. Sorgetiden efter Karl XI:s död varade ca 26 månader, medan den efter Karl X Gustavs frånfälle bara var 16 månader. En sorgetid av drygt ett år var det vanliga under århundradet 1718–1818, men vid Karl XIV Johans bortgång halverades tiden.

Vid Ulrika Eleonoras och Hedvig Eleonoras död 1693 respektive 1715 var sorgetiden nästan lika lång som efter

³ Jfr härtill Taylor 1983:188 ff. och Priestley 1993.

Karl XI, eller omkring 25 månader. Vid Lovisa Ulrikas bortgång 1782 minskades sorgetiden till ett halvt år enligt Gustav III:s personliga önskan (Hedvig Elisabeth Charlotta 1902:420) och så var även fallet efter Sofia Magdalena 1813. Ofta avlades sorgen vid tidpunkter som var särskilt lämpliga såsom vid årsskifte eller före de stora helgerna. Detta medförde att sorgetiden inte alltid varade ett jämnt antal månader förrän efter Karl XIV Johan.

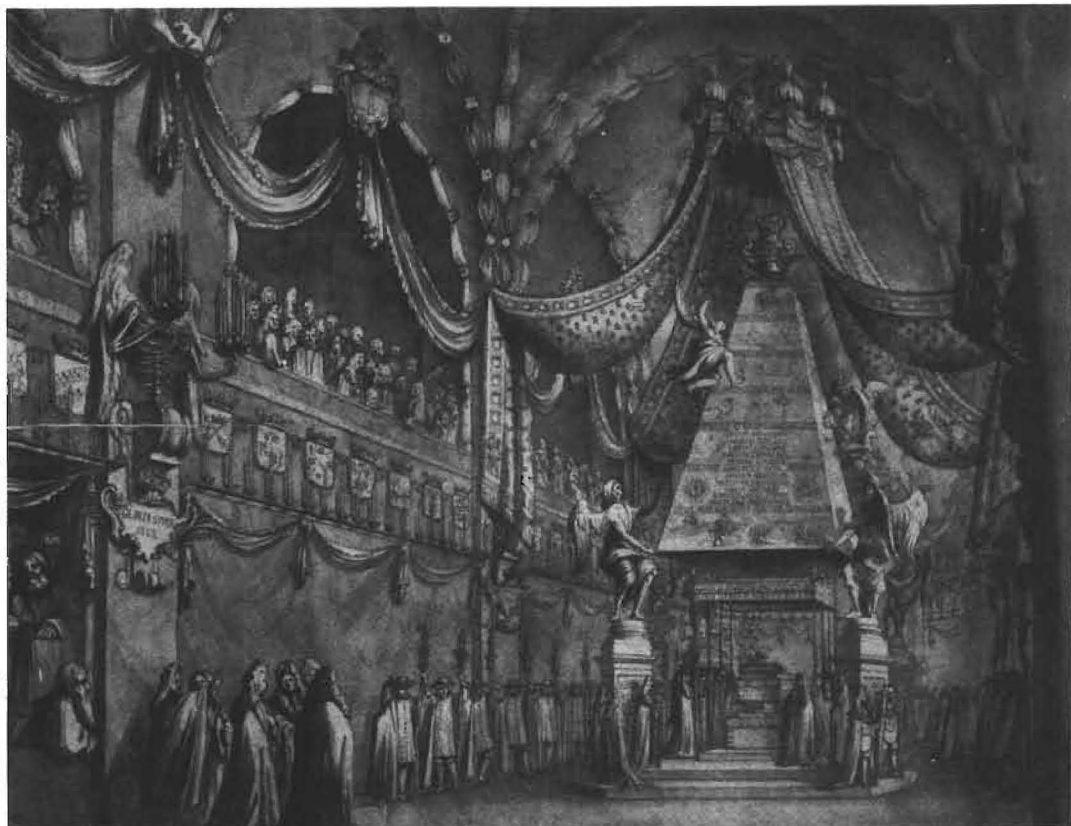
I själva verket sörjde svenska folket sina kungar och drottningar längre än sina egna anförvanter i äldre tid. Genom en kunglig förordning den 1/9 1741 inskränktes "den rätta och tillbörliga sorgetiden" till 6 månader efter man och hustru, egna föräldrar liksom svär- och styvföräldrar. Efter barn och barnbarn över 15 år liksom hel- och halvsyskon, farbror och morbror skulle sorgetiden vara 3 månader. Efter barn- och barnbarn under 15 år endast 6 veckor (Modée III:1717). En motsvarande dansk förordning från 1736 tillät ett helt års sorgetid för den första kategorin, medan å andra sidan barn under fyra år bara skulle sörjas tills de var begravda (Troels-Lund 1969:374). Vid hovet fanns det olika regler för betjäningen och hovfunktionärerna. "Nedtrappningen i sörjandets process uppenbarades i hovdamernas klädsel. Den kompletta utstyrelsen i begynnelsen beskars stegvis" (Rundquist 1986:164).

Sorgsmyckning av kyrkorna

Att ombona eller draga stugor eller rum i samband med bröllop och begravning men också vid andra högtidliga tillfällen har gamla rötter. Omkring 1570 var det

gängse bruk i Danmark, att vid en adlig begravning skulle riddarsalen, "stuen" och alla gästkamrar "med sort klæde omdrages". Detta var naturligtvis en kostsam praxis, även om tyget senare kom "peblingerne" till del, d.v.s. de skolgossar som deltog i begravningen med sång. När den praktälskande Fredrik II dog 1588 belöpte sig utgifterna för svart klæde till människor, djur och väggbeklädnad till inte mindre än 30.000 daler. Det hjälpte inte att kungen genom Kalundborgs recess 1576 förbjöd adeln att "drage med sort klæde" och att Kristian IV år 1602 förbjöd att överhuvudtaget draga något rum, "hverken salen, listuen eller nogen stue eller kammer". Seden var omöjlig att utrota. År 1654, sex år efter att kungen var död, heter det "at det nu er brugeligt at drage og ganske omklæde listuen". Fredrik II fick nöja sig med att i en förordning 1656 föreskriva att "der ej må drages uden med hjemmegjort lærred eller drejl" (Troels-Lund 1969:356 ff.).

Också vid det svenska hovet hade man brukat svart klæde för utstofferingsrummen vid sorg. Ogier beskriver i sin dagbok det rum på Stockholms slott, där Gustav II Adolfs änkedrottning, Maria Eleonora, den 18 december 1634 tog emot den franske ambassadören d'Avaux sålunda: "Hon stod i ett fyrkantigt rum (dock utan säng, ty i sängkammare mottagas icke män), vars väggar, tak och golv voro täckta av svart klæde" (Hallberg 1914:36). Också i högadliga kretsar förekom detta bruk. Ebba Brahe bibehöll som änka rentav väggbeklädnaden livet ut både i sin kammare på Runsa gård, i kammaren och matsalen på Arnö och i stora salen på Käggleholm (Karlson 1943:179).

4. Ulrika Eleonora d.ä:s begravning i Riddarholmskyrkan 1693, komponerad av Nicodemus Tessin d. y. Teckning av Le Pautre. Nationalmuseum.

Vid Maria Eleonoras begravning 1655 kläddes kyrkan, salar och trappor för många tusentals daler silvermynt (Kjellberg 1943:107).

Karl XI kunde alltså anknyta till en äldre tradition då han gav föreskrifter om sorgehögtiden i de skånska städerna i anledning av drottning Ulrika Eleonoras död. Generalguvernören beordrades bl.a. att anordna en procession till och från kyrkan. I Malmö kunde "guvernementshuset och uti de andra städerna något annat bekvämt rum utses ifrån vilket procession fram och tillbaka anställles, till vilka rums beklädnad man något

svart kläde till samma dag lærer kunna upplåna". Tillfället krävde emellertid att klädet var svart och inte vitt som medgavs 1741 för gemene man vid nära anhörigas dödsfall fram till begravningsdagen (Modée III:1716), ett bruk som fortlevt långt in på 1900-talet.

Kungen nöjde sig inte med beklädnad av det rum där processionen skulle utgå och till vilket den skulle återvända. Också kyrkorna, där sorgehögtiden ägde rum skulle klädas, vilket tidigare förekommit i Stockholm vid änkedrottning Maria Eleonoras begravning 1555 och i Åbo domkyrka i samband med Karl X

Gustavs frånfälle 1660 (Consist. Eccl. Aboënsis prot. II:407). På liknande sätt, fast i mindre skala gick det till efter dem som var ringare i rang. Till hertig Adolf Johans begravning 1691 hyrdes 3.896 alnar svart kläde och vid stormännens jordafärder gick även stora mängder tyg åt (Kjellberg 1943:108).

Medan sorgståten i det tidiga 1600-talets kungabegravningar hade sitt synligaste uttryck i de långa processionerna manifesterades den nu främst inne i kyrkorummets (Wallin 1948:98). Här uppfördes ett väldigt castrum doloris varvid svarta draperingar och levande ljus omgav figurer och deviser kring den kungliga sarkofagen, bild 4. Också i Malmö uppbyggdes ett castrum doloris efter Tessins förebild med en svart likkista – dock utan något kungligt lik – och svart bårtäcke. På svarta sammetshyenden vilade kungliga regalier. Ovanför kistan hade uppbyggts en väldig pyramidformad transparang av svartmålat papper. Hela arrangemanget är utförligt beskrivet av en okänd författare i ett tryck från "Wankifs Änckia" (Bringéus 1954).

Ute i landets kyrkor påmindes sockenborna om landssorgen vid söndagens högmässor genom den särskilda sorgsmyckning som var påbjuden.

I den kungliga befallningen 1693 heter det, att "altaren och predikstolarna i synnerhet i städerna och där något sådant finnes i förråd eller kan tillgås, med svart beklädas". Att detta var något nytt framgår indirekt av Lunds domkapitels beslut efter Karl XI:s död 1697: "Där några kyrkor skulle behöva svart kläde till sorgen så kunde det uppköpas där man billigaste pris kan finna, eljes behöves det överallt ej ske, emedan största delen hava sitt förrige kläde väl behållet"

(protokoll 17/4 1697). Stickprov i kyrkoräkenskaperna 1693 och 1697 visar utgiftsposter för betydande mängder svart tyg.

Liksom vi sett beträffande sorgdräkten finns det skäl att antaga att sorgsmyckningen efter Karl XII:s död fick lämpas efter lägenheten under de svåra tiderna. Ett kyrkorådsbeslut i Karlshamn 1720 belyser situationen. Efter drottning Hedvig Eleonoras död beslöt man nämligen att inte övertäcka altartavlan "helst som, enligt vad det trodde sig veta, vid Karl XII:s då helt nyligen timade död, ingen altartavla i hela riket varit överklädd" (Rosengren 1918:158). Ett direkt förbud mot svart beklädnings i kyrkorna utfärdades i själva verket 1720 vid ett vite av 200 daler smt (Modée I:182). I en förklaring till förordningen åtta år senare heter det: "Svarta beklädnings i gemen uti kyrkorne, så väl uppå altaret och predikstolen, som på bänkarne, en eller flere, vid eller efter begravningar, böra icke tillåtas" (Modée I:761). De som efter 1720 brutit mot förordningen befriades dock från böter "i anseende till det om förordningens mening uppkomne tvivelsmål". De kungliga påbudena 1693 och 1697 har uppenbarligen också inspirerat ståndspersoner ute i landet att klä altare, predikstol och bänkar med svart tyg vid begravningar.⁴

⁴ Att dölja altaret med en fasteduk, velum eller hungerduk under passionstiden var en medeltida tradition (Láruson 1959). Bruket kan även ha fortsatt efter reformationen, då Laurentius Petri räknar det till adiafora (1587:35). Bevarade fastedukar på kontinenten är dock inte svarta utan rikt bemålade med bibliska bilder, närmast motsvarande våra bonadsmålningar. Det finns därför ingen anledning att söka något samband mellan medeltidens fastedukar och den svarta draperingen av kyrkorna vid landssorg.

Kungl. Maj:t kunde dock sätta sig över de förbud som gällde för rikets undersåtar. Vid Ulrika Eleonoras död 1741 återkommer nämligen föreskriften om altarnas och predikstolarnas klädande med samma lydelse som tidigare och så är även fallet 1751 och 1771 och med någon förändring i formuleringen 1782.

Vid Gustav III:s död har föreskrifter om sorgklädsel i kyrkorna inte påträffats. Men tidigare praxis har säkert följts ändå. I Linköpings stift tillfogade sålunda domkapitlet själv order om predikstolarnas och altarnas överklädande vid detta tillfälle.

År 1813 och 1818 görs en gradering av sorgen. Därvid föreskrives, att "under den djupare sorgen brukas svarta... alta-rekläden, och bliva predikstolarna i städerna betäckta med svart kläde, vilket även bör ske å landet, där tillgång på sådant kläde finnes". Samma sorgebruk beordras efter Karl XIV Johans död 1844 och sista gången efter Karl XV:s död 1872.

Föreskriften om sorgklädsel i kyrkorna har alltså upprepats något längre fram i tiden än föreskriften om sorgdräkt. Även i detta fall får man emellertid räkna med att traditionen fortsatt där man hade tillgång till svart tyg.

Liksom sorgdräkten har sorgsmyckningen i kyrkorna behållits under hela den påbjudna sorgetiden. Befallning att ta bort den svarta överklädnaden gavs i föreskrifterna om landssorgens upphörande. År 1771, då sorgen avvecklades i etapper, kom dock befallningen om det svarta tygets borttagande redan den 12 december, fastän sorgen inte upphörde helt förrän två månader senare. Efter Karl XIV Johan förlängdes sorgtiden vid hovet från sex till sju månader, men al-

tar- och predikstolsklädena fick avlägnas redan efter sex månader.

Eftersom enskilda personer kunde begagna kyrkornas sorgkläden vid egna begravingar är det knappast förvånande att det svarta tyget brukades som en slags liturgisk markering under passionstiden, då även orglarna var tysta liksom vid landssorg (Bringéus 1991). I statsrådet Nils von Rosensteins skrivelse om det svarta klädets borttagande 1819 heter det att detta bör ske "när det samma ... efter kristliga bruket under fastlagstiden avlägges". I ett arbete om de svenska kyrkosederna 1868 heter det att "vid fastans början plägar man ännu i åtskilliga stadskyrkor överhölja predikstolarne och altarena med svart kläde, för att tillkännagiva församlingens sorg" (Pettersson 1868:25). Detta var fallet i Malmö S:t Petri ännu fram mot 1950. Draperingen där hade anskaffats i samband med sorgehögstiden efter Karl XV, som dog i Malmö 1872 (Isberg 1898:130 ff.; Bringéus 1954).

Den svarta klädseln av altare, predikstol och kyrkbänkar har införts i kongruens med bostadsrummens "dragning" och är ett uttryck för hur den pompa funebris som gestaltades i huvudstaden fick en motsvarighet ute i riket, främst i stadskyrkorna, men också på landsbygden.

Som vi sett kopierades seden vid ståndspersonernas egna begravingar. Det är därför troligt att också de svarta bårkläden i kyrkorna har samband med barockens landssorgsceremoniel. Det är karakteristiskt att biskoparna vid uniformeringen av kyrkosederna i Lunds stift bl.a. vände sig mot de "brokige vepor" som då ännu brukades som bårkläden (jfr Lindvall-Nordin 1970).

5. Svart mässhake (fram- och baksida) som brukats i Lunds domkyrka. Foto: Historiska museet, Lund.

Svarta mässhakar

När prästen trädde fram för det svartklädda altaret eller stod på den svartdraperade predikstolen under gudstjänster då landsorg rådde harmonierade hans svarta kappa väl med utsmyckningen. Den var visserligen ett gängse ytterplagg för ståndspersoner liksom den vita kragen, men den hade efter hand utvecklats till ett liturgiskt plagg som brukades både vid altartjänst, på predikstolen och vid förrättningar (Rodhe 1923). Enligt medeltida tradition och kyrkolagens fö-

reskrift 1686 skulle prästen däremot vid nattvardsgång vara iförd mässhake. Kyrkoårets färgkanon kunde knappast följas i små landskyrkor. Den vanliga röda skruden harmonierade dåligt med det svartklädda altaret. Det är därför naturligt att ett behov uppstod av nya, svarta mässhakar.

I ett brev till biskopen i Lund efter Karl XI:s död omtalar kyrkoinspektoren Anders Häll, att generalguvernören nyligen anbefallt, att till kyrkorna låta göra "svarta mässhakar, som kunna brukas vid

fulla mässor, så vid detta beklagliga tillfället, som eljest i fastan”. Kyrkoinspektoren ville nu veta biskopens mening om vilket tyg som borde användas. Själv föreslår han ”antingen crepon /ett lätt tuskaftat ylletyg som bl.a. brukades till sorgkläder/ eller efrentin, emedan sammet lär falla kyrkorna för svårt, och kläde samt annat ylle, som av mal snart fördärvas kan något otjänligt därtill” vara (Acta cleri 28/8 1697, Lunds domkapitels arkiv). Av domkapitelsprotokollet framgår att även en av stiftets präster, magister Hofnerberg, skrivit om skrudarna, men hans inlaga har inte kunnat påträffas. Domkapitlet resolverade den 26/8 1697 att man borde köpa svart atlas, ”som ock uppe i riket är vanligt”.

Ordern om svarta mässhakar vid landssorgen efter Karl XI i Skåne torde ha tillkommit på generalguvernörens eget initiativ. Den var säkerligen samtidigt ett led i uniformeringssträvandena. Redan efter Ulrika Eleonoras död 1693 hade Karl XI lämnat generalguvernören frihet att pröva och draga ”försorg om någon annan solennitet eljest vid denna sorgeakten kan erfordras”.

En kunglig föreskrift om anskaffande av mässkrudar i kyrkorna var i grund och botten en inblandning i kyrkans enskilda angelägenheter och knappast jämförbar med föreskriften om sorgdräkt och svarta kläden i kyrkorna. Detta är kanske förklaringen till att kungliga föreskrifter om svarta mässhakar vid landssorg dröjer. Ett annat skäl för deras anskaffande var dock att de även kunde brukas under fastetiden. Det är därför sannolikt att svarta mässhakar genom biskoparnas initiativ anskaffades redan i slutet av 1600-talet, som i Lunds stift.

Kunglig befallning om svarta mässha-

kar kom första gången vid prinsen Karl Augusts död i juni 1810. I samband med landssorg i egentlig mening föreskrevs svarta mässhakar första gången vid drottning Sofia Magdalenas död 1813. Föreskriften upprepas 1818 och 1844 och sista gången vid Karl XV:s frånfälle 1872.

De under 1800-talet relativt sällan brukade mässhakarna är i mycket stor utsträckning alltjämt bevarade i kyrkornas skrudskåp. De är vanligen utförda i svart sammet med kantbroderier i silver samt med ett kors på baksidan eller i röd sammet med guld. Att dessa styva mässhakar som kallades psalmbokspärmar hade sin förebild i slottskyrkan i Stockholm är inte oförenligt med den senare centraldirigeringen i samband med landssorg (Estham 1992). I vilken utsträckning de svarta skrudarna brukats i samband med landssorg efter 1872 är ovisst. Däremot har de kommit till användning under fastetiden som mångenstädes var den främsta kommunionstiden, kanske också på långfredagen utan samband med kommunion. Med en ökad känsla för den liturgiska färgkanon som utvecklats i svenskt gudstjänstliv under det senaste halvsekle fick de svarta mässhakarna knappast någon användning eftersom skrud aldrig brukades vid jordfästningar. Däremot har de svarta skrudarna ett kulturhistoriskt värde som kvarlevor av det svenska landssorgsceremonielet.

”Svarta” sorgepredikningar

Den svarta sorgdräkt undersåtarna bar och den svarta sorgståt som mötte dem i kyrkorna så länge landssorgen varade utgjorde djupast sett bara ett yttre ackompanjemang till den sinnets sorg och själens skuld känsla som rikets invånare borde gripas av vid kungliga dödsfall.

Detta framstår med all tydlighet då man tar del av de kungliga notifikationerna om landssorg och av föreskrifterna om klagodagar och sorgedustjänster.

Ortodoxins prästerskap manar vid de kungliga dödsfallen fram bilden av den gammaltestamentliga, dömande guden. Kungens död tolkas som ett straff över folket. I plakatet om Karl XI:s död heter det att Gud sänt landet missväxt. Men då sådan "näpst och aga" inte kunnat väcka folket till bot och bättring så har han "trätt vårt rike ännu närmare med en fast mera allmän och svårare ansättande hemsökelse", nämligen konungens död. Därför påbjöds "en allmän klage- samt bot- och bättringsdag" då envar borde infinna sig i kyrkorna liksom vid de ordinarie böndagarna under kyrkoåret, som infördes 1675. I klagodagsplakatet 1792, som uppenbarligen författats av ärkebiskopen Olof Wallquist, tecknas kungens bortgång allttjämt som "en gudomlig aga".

Begreppet klagodag – med anknytning till Klagovisorna i Gamla testamentet – möter oss tidigast i samband med Gustav II Adolfs död och brukas fram till Karl XV:s död, medan det vid Oskar II:s frånfälle 1907 – som var den sista gången den påbjöds – talas om "en allmän sorgedustjänst".

De för klagodagarna föreskrivna predikotexterna 1633–1907 är samtliga hämtade ur Gamla testamentet och Apokryferna. Både vid Karl X Gustavs och Karl XI:s död predikades över Klagovisorna 5:15–17: "Vårt hjärtas glädje haver en ända, vår dans är vänd uti klagolåt. Av vårt huvud är kronan fallen, ack ve att vi så syndat have. Därför är ock vårt hjärta och våra ögon förmörkat." På klagodagen efter Karl XII lyftes profeten

Amos ord fram: "På den tiden säger Herren, skall jag låta solena nedergå om middagen och landet mörkt varda om ljusa dagen."

I början av 1800-talet förordnas texter som bättre balanserar lag och evangelium. År 1818 lyder högmässotexten: "Herren bedrövar väl, men han förbarmar sig igen, efter sin stora mildhet." I plakatet detta år talas bara om klagodag, inte längre om "bot- och bättringsdag".

Utöver firandet av de föreskrivna klagodagarna anordnades på regenternas begravningsdagar sorgedustjänster från 1634 t.o.m. 1771.

Enligt en relation om sorgedustjänsten i Malmö på Ulrika Eleonoras begravningsdag förekom "en härlig sorgemusik" ledd av två kantorer med kör, solister, orgel, violiner och oboe, psalmsång, likpredikan, personieläsning och altartjänst, varjämte regementet gav salva och stycken avlossades. Även i Lund firades sorgedustjänsten under högtidliga former. Dessförinnan hade officianten hos domkapitlet förhört sig bl.a. om kyrkans belysning, om ljusen och ljuskronorna skulle överhängas med flor eller svärtas. Domkapitlet svarade, att man borde följa mönstret från drottningens begravningsgudstjänst 1693.

De för sorgedustjänsterna föreskrivna texterna var åtminstone 1693 och 1697 identiska med dem som användes vid begravningarna i Riddarholmskyrkan. Då upplästes även de tryckta personalierna i rikets kyrkor, men de flyttades från 1792 till klagodagarna. De utsändes sista gången vid Oskar I:s frånfälle 1859.

I de personalier som trycktes vid dödsfall under 1600- och 1700-talen inom adels-, präste- och borgarstånden ägnas

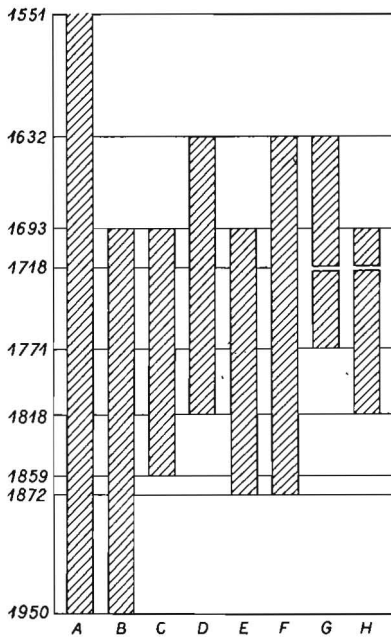
6. "Karl den XIV Johans sista stunder" kallas denna färglitografi som P. A. Huldberg i Stockholm utgav 1844. Foto: Kungliga biblioteket.

den avlidnes sista timmar stor uppmärksamhet (von Platen 1983). Även om de kunde fyllas av överord om den bortgångne fungerade de i efterhand liksom en gång medeltidens handböcker som förebilder i konsten att dö.

Alltifrån Napoleontiden blev det även vanligt att avbilda kungliga dödsbäddar i träsnitt och litografier för massspridning. I vårt land introducerades detta bruk i samband med Karl XIV Johans död 1844 (Bringéus 1987:199). Nu var det inte

längre hjältedöden på slagfältet som glorifierades utan den stilla döden i kretsen av den egna familjen. "Kongene var utleverat till sin rolle – også som døende" skriver Arne Bugge Amundsen i en uppsats om "Kongelig død i historisk perspektiv" (Amundsen 1992:38).

Landssorgen – och särskilt kungssorgen – får alltså från början starka religiösa förtecken. Predikotexterna har långt fram en lagisk ton, men är samtidigt ofta valda med stor fyndighet. Att många pre-

- A = Klockringning.
 B = Uppläsning av utsänd tacksägelseskraft.
 C = Bärande av sorgdräkt.
 D = Innehållande med musik i kyrkorna.
 E = Sorgsmyckning av kyrkorna.
 F = Klagodagsfirning.
 G = Sorgegudstjänster på begravningsdagen.
 H = Uppläsning av utsända personalier.

7. Det svenska landssorgsceremonielet 1551-1950. Efter Bringéus 1958.

dikningar är bevarade särskilt från 1693 och 1697 vittnar om deras stora betydelse. Klagodagarnas och sorggegudstjänsternas upphörande är samtidigt ett tecken på landets sekularisering. Om gudstjänster i fortsättningen skulle hållas var detta enbart en kyrklig angelägenhet. De fick främst karaktär av minnesgudstjänster i likhet med dem som senare kom att införas vid Allhelgonahelgen i många kyrkor i landet.

Sammanfattning

Det landssorgsceremoniel som började utvecklas vid mitten av 1500-talet med klockringning och som förstärks efter Gustav II Adolfs död genom förbud mot musik vid gudstjänsterna, klagodagar och sorggegudstjänster får sitt slutliga mönster i samband med Ulrika Eleono-

ras död 1693. Högtidlighållande av de kungliga dödsfallen blir nu en angelägenhet för alla församlingar i riket och dess invånare. Trots sina egna enkla levnadsvanor skydde Karl XI ingenting för att göra sorggehögtiderna efter sin gemål så solenna som möjligt, bl.a. genom föreskrifter om svart sorgdräkt, sorgmarkering på hattar, fanor, värjor och trummor, svart klädsel av samlingslokaler, kyrkornas altaren och predikstolar samt svarta mässkrudar. Sådana element hade visserligen äldre motsvarigheter. Det nya var att döden och sorgen draperades i svart i hela riket. "Var gång en detalj samtidigt är en nyhet förstoras och överdrivs den under sin första tid", skriver Tony Lewenhaupt i sin bok "Modets mening" (1992:87). Detta verifieras av barockens landssorgsceremonier.

1700-talet medförde en uppluckring och förenkling av ceremonielet. Men detta hade samtidigt hunnit bli fast etablerat och smittat av sig bland de högre stånden. När Gustav III vid riksdagens öppnande 1786 riktade en av hygieniska skäl motiverad kritik mot bruket att dröja med begravningarna, utgjorde detta "en kraftig gensaga mot barocktidevarvets pompa funebris, vilken på sina håll levt kvar långt in i 1700-talet" (Fehrman 1954:56 f.). Under 1800-talet var "civilisationsprocessen" fullbordad. Sorgbruken blev frivilliga men levde kvar med sedvanans kraft samtidigt som deras reduktion återspeglade monarkins försvagning.

Att bruket att sörja i svart kunde bli ett riksceremoniel sammanhänger både med statsapparatusens utveckling och med den kyrkliga organisationen. Utan biskoparna och prästerna hade landshövdingarna knappast kunnat effektuera de kungliga påbuden om landssorg. Kyrkklockorna var det främsta instrumentet att markera kungaskiftena. Varje kyrka i landet återspeglade samtidigt Riddarholmskyrkans sorgståt. Under enhetskyrkans tid var statschefen kyrkans överhuvud, samtidigt som kyrkoledarna kunde utnyttja kungens död i den religiösa förkunnelsen.

Det nutida trendbrott inom begravningsseden som inledningsvis berördes kan sägas vara den definitiva avvecklingen av barockens sorgetraditioner. Det är tydligast i tätorterna och det markeras främst av yngre generationer, som inte känner den lokala traditionens eller den sociala konformismens tryck lika starkt som fallet var ännu vid 1900-talets mitt.⁵ Sorgen har mist sina yttre kännetecken, men kanske samtidigt förlorat

sin sociala förankring och sitt ideologiska stöd.

⁵ Det stora material som Kyrkohistoriska Arkivet i Lund insamlat med jämna intervall från rikets alla församlingar alltifrån 1942 belyser även hur seden att sörja i svart successivt uppluckrats och upphört. Jag hoppas få tillfälle att återkomma med en analys härav.

Litteratur

- Bergman, Eva 1938: *Nationella dräkten*.
 Bexell, S.P. m.fl. (utg.) 1835: *Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia ur presteståndets archiv II*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1948: *Jordafärdens sjungande föregångare. Skånes Hembygdsförbunds årsbok*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1954: *Sorgståt i S:t Petri. Sydsvenska Dagbladet 21/3 1954*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1958: *Klockringningsseden i Sverige*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1959: *Prestaver. Råg*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1979: *Den gudlöses och den gudfruktiges dödsbädd. Blekingeboken*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1987: *Livets högtider*.
 Bringéus, Nils-Arvid 1991: *Orglarnas tystnad. Tro och Tanke*.
 Bugge Amundsen, Arne 1992: *Kongelig död i historisk perspektiv. Norge*.
Consistori Ecclesiastici Aboënsis protokoller II. Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 1899.
Dagens Nyheter 1872, 1913.
 Estham, Inger 1992: *Från kungens slott till nyklassicismens sockenkyrka. Några tankar kring den mässhake, som brukar kallas "psalmbokspärm". Från romantik till nygotik. Studier i kyrklig konst och arkitektur tillägnade Evald Gustafsson*.
 Fehrman, Carl 1954: *Kyrkogårdsromantik från Thomas Gray till Carl Mikael Bellman*.
 Hagberg, Louise 1937: *När döden gästar. Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*.
 Hallberg, S. 1914: *Från Sveriges storhetstid*.
 Hedvig Elisabeth Charlotta 1902: *Dagbok I*.
 Hovstadius, Barbro 1980: *Karl IX:s och Kristina den äldres begravningsregalier. Livrustkammaren vol. 15 nr 6. Inrikes Tidningar 2/4 1792*.
 Isberg, A.U.J:r 1898: *Bilder från det gamla Malmö*.
 Johannesson, Kurt 1980: *Gustav Vasa och renässansen. Livrustkammaren vol. 15, nr 7/8*.
 Karlson, William 1943: *Ebba Brahes Hem. Ett herremansinventarium från 1600-talet*.
 Kjellberg, Sven T. 1943: *Ull och ylle*.

- Láruson, Magnús Már 1959: Fastedug. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*.
- Lewenhaupt, Tony 1992: *Modets mening. Samhället som modeskapare*.
- Lindvall-Nordin, Christina 1970: Några skånska bärtäcken. *Kulturen*.
- Meyerson, Åke 1937: Johan III:s begravning och hans blodsfana. *Livrustkammaren* 1.
- Modée, R.G. (utg.) 1742–1802: *Utdrag utur alle ifrån den 7. decemb. 1718 utkomne publique handlingar...I–XV. Nya Dagligt Allehanda 1871, 1907*.
- Petri, Laurentius 1587: *Om kyrkiostadgar och ceremonier*.
- Pettersson, C.Fr. 1868: *Den svenska kyrkans mest framstående seder, bruk och inrättningar*.
- von Platen, Magnus 1983: Döden i det förflutna. *Vår hållning till döden*.
- Priestley, Ursula 1993: Norwich and the Mourning Trade. *Costume* no 27.
- Rodhe, Edvard 1923: Den svenska prästräkten. *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill*.
- Rosengren, H. 1918: *Karlshammns historia 1664–1914*.
- Rundquist, Angela 1986: Hovfruntimret – ett nobelt yrkeskollektiv 1850–1900. *Livrustkammaren* vol. 17, nr 5–6.
- Rundquist, Angela 1989: *Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900*.
- Svensson, Sigfrid 1942: *Bygd och yttervärld. Studier över förhållandet mellan nyheter och tradition*.
- Taylor, Lou 1983: *Mourning Dress. A Costume as Social History*. London.
- Troels-Lund, F. 1969: *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede, bind 7*.
- Wallin, Sigurd 1930: Kunglig ceremoni. *Svenska Kulturbilder, andra bandet, del III–IV*.
- Wallin, Sigurd 1948: *Kyrkoinredning för herremän*.
- Wallin, Sigurd 1960: Carl X Gustafs begravningsfanor. *Livrustkammaren* vol. VIII:11–12.
- Wideen, Harald 1977: Gustav Vasas begravning enligt en samtida skildring. *Livrustkammaren* vol. 14:6.
- Wyller, Torill 1992: Død og mote. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgranskning*.

SUMMARY

Wearing black to mourn the death of royalty by Nils-Arvid Bringéus

Death and fashion go hand in hand. The Norwegian royal family caused shock at the funeral of King Olav in 1991 by wearing black, a custom which has been abandoned by the people, whereas Queen Fabiola of Belgium at the funeral of King Baudoin a couple of years later broke the protocol of court mourning by adapting to today's fashion trends and *not* wearing black. Fashion – including mourning fashion – captures the spirit of the age, making it visible and accessible.

The author of this study focuses on the custom of wearing black for national mourning in Sweden in the past three hundred years. Mourning was both a political means to create uniformity in the country and a tool for the religious education of the people. Changes reflect economic cycles, while mourning customs function in practice as social distinguishing markers.

The breakthrough for the custom of wearing black for mourning came during the baroque period, following the example of Spanish fashions. The rules for the

funeral of Queen Ulrika Eleonora in 1693 set a pattern in this respect. Although black had been used before, death and mourning were now draped in black in every parish throughout Sweden. At the same time, mourning ceremonies were enlarged and exaggerated in the early days of the custom, through both the nature of the arrangements and the length of the mourning (summed up in a diagram in the article). Central control was gradually replaced by voluntary practice, through which mourning was transformed into a general convention.

Mourning was shown by wearing black, which was compulsory for all estates of society except the peasantry. It was only after the death of King Oskar II that the custom became voluntary. Mourning dress also originally included draping hats, swords, and drums with black veils, which meant good business for the drapers. The prohibitions issued to limit popular excess in mourning dress were ignored by the rulers themselves.

In accordance with what was already the practice in

the capital, all parishes in Sweden were ordered in 1693 to drape altars and pulpits in black cloth. This could also be used as a sign of mourning during Holy Week and at the funerals of persons of rank. The use of black coffin drapes and chasubles goes back to the baroque mourning customs, although it was not until 1810 that a decree was issued stipulating the use of black chasubles.

Black mourning display was an outward accompaniment to the inner feeling of sorrow and the sense of spiritual guilt which the citizens were supposed to feel over the death of royalty. The death of the king was interpreted during the era of orthodoxy as a punishment inflicted on the people. On specially decreed lamentation days, the people had to go to church to do penance. The prescribed sermon texts were all taken from the Old Testament and the Apocrypha. It was only at the beginning of the nineteenth century that the law and the gospels were balanced. On these lamentation

days and at the services held in churches in the kingdom on the actual day of the funeral, a brief printed biography of the deceased was read aloud. Like the widely spread lithographic pictures of the royal death-bed, the death of a king became a model of "the good death". In the twentieth century, memorial services were purely a concern of the church.

The reduction in the ceremonies of national mourning from the Age of Greatness until the present day ultimately reflects the gradual weakening of the monarchy in Sweden, which is perhaps clearest from the extent of bell-ringing at the death of royalty. The present change in trend – not wearing black for mourning – can be said to be the definitive end of the baroque mourning display. Mourning has lost its external distinguishing marks, as well as much of its social foundation and its ideological support.

Translation: Alan Crozier